

Nationella seminarier

Rapport från Agenda kulturarvs nationella seminarier

Bakgrund

I november 2002 hölls Agenda kulturarvs nationella seminarier i Malmö, Nyköping respektive Sundsvall. Syftet med seminarierna var att reflektera kring tidigare insatser, redovisa resultat och att inspirera och stimulera det fortsatta arbetet.

Deltagarsammansättningen var bred, med representanter från bl a läns museer, länsstyrelser, Riksantikvarieämbetet (RAÄ), kommuner (både politiker och tjänstemän), hembygdsföreningar och förbund, andra föreningar, kulturdepartementet, kulturutskottet och LRF. Sammanlagt deltog cirka 290 personer på seminarierna.

Seminariernas två dagar varvade längre föreläsningar med kortare inlägg, och miniseminarier med gruppdiskussioner. De inbjudna föreläsarna gav olika infallsvinklar som även fungerade som en utgångspunkt för efterföljande gruppdiskussioner. Här presenteras ett urval av de föreläsningar, presentationer och diskussioner som dagarna innehöll.

Föreläsarna

De två samtalsledarna, Birgitta Johansen och Karin Lindvall, inledde seminarierna med att presentera ett antal frågeställningar som utgångspunkt för de fortsatta diskussionerna. Utgångspunkterna finns också utförligt beskrivna i de två texter som Birgitta Johansen och Karin Lindvall har skrivit under rubrikerna *Historieanvändning och politik* samt *Antikvariska dilemman* i tidigare nummer av denna inspirationsskrift.

*Karin Lindvall, landsantikvarie i Sörmland, framhöll att det mångkulturella och alltmer globaliserade samhället ställer krav på oss som medborgare och professionella. Dagen västvärld präglas av en syn på tillvaron där vi i högre grad *skapar* våra liv än *inrättar* oss i något på förhand givet. I denna situation måste vi, liksom många andra sektorer, fundera över om våra arbetssätt passar nuvarande samhälle och om det finns delar i det vi gör som vi bör förändra. Som hjälp i en mer ideologiskt orienterad diskussion kan det finnas anledning att ställa människorna och berättelserna i centrum istället för objekten och den fysiska miljön. Vad gör kulturarv med oss? Hur används historia i samhället, vari ligger det politiska och vad är samhällsansvar?*

Birgitta Johansen, avdelningschef på RAÄ, menade att Agenda kulturarv handlar om att undersöka vart kulturarvs sektorn är på väg och vad man är på väg ifrån. Alla som arbetar med frågor som rör kulturarv måste fundera över vad det är man vill ge andra och på vilket sätt kulturarv kan användas för att berätta historier som hittills har glömts bort eller som är viktiga för ett samhälle att minnas. Genom vår profession kan vi t ex motverka att historien exploateras av personer eller grupper som använder sig av historien med mer eller mindre odemokratiska avsikter.

Kulturarv är ett sätt att se och ett sätt att minnas, det handlar inte om att ta föremål, företeelser eller traditioner ur cirkulation. Pågående processer måste få verka i samhället där människor lever sitt liv. Ska vi som arbetar med kulturarv skriva historia eller förvalta styrmedel – eller både och?

Professor Peter Aronsson från tema Q i Linköping hade fått i uppdrag att utifrån, hittills inom Agenda kulturarv insamlat material, ge en kommentar till projektets form och innehåll. Peters samlade

kommentarer återfinns i den artikel som presenteras tillsammans med denna, under rubriken *Att förnya kulturarvet*.

Sverker Sörlin är professor i miljöhistoria samt chef för forskningsinstitutet SISTER i Stockholm och medverkade vid samtliga tre seminarier. Centralt i anförandet var diskussionen om antikvariens ansvar när vi startar det Sverker Sörlin kallar för artikulationsprocessen, en process som får betydelse för värde- skapande omtolkningar av kulturarv och historia. Vem äger landskapet? Vilka minnen får formuleras? Om andra aktörer ges utrymme att hävda sina minnen kommer vi att få en typ av minnenas geografi vilket kräver ett aktivt förhållningssätt från de professionellas sida.

Sörlin menar att det finns anledning att fundera kring de gränser som finns och som motverkar fruktbara samarbeten. Minnets rumsliga utbredning följer inte alltid länsgränser eller ekonomiska sådana, vilket kan vara värt att fundera över i de system för bidrag och samarbeten som nu föreligger. Den vinner striden om minnet som vinner striden om rummet. Vilken roll har kulturarvssektorn att spela här?

Pentti Supponen, kommunstyrelsens ordförande i Hällefors i Örebro län, talade under rubriken *"Kulturarv – inte bara masugnar"*. Från att ha varit en hårt nedläggningsdrabbad kommun i Bergslagen håller Hällefors nu på att förvandlas till ett gastronomiskt centrum som i tillägg också satsar på ett Formens hus. Efter stålindustrins nedläggning såg kommunens bostadsbolag att de tomma lägenheterna från 50- och 60-talen inte längre gav utrymme för det nya samhällets mer kreativa behov, i en kommun vars arbetsmarknad helt hade förskjutits från basindustri till upplevelse. Därför påbörjades en bildningsprocess inom konst och kulturområdet för att undersöka på vilket sätt 50- och 60-talsbebyggelsen skulle kunna utvecklas. Det resulterade i en uppvärdering av det "folkhemsarv" Hällefors delvis präglas av och ett intresse för den tid bebyggelsen tillkommit i.

Lasse Eriksson tillhör sedan många år Sveriges absoluta komikereelit men medverkade på seminarierna i en mer vidgad roll som historiker, filosof och vardagsbetraktare. Lasse Eriksson tog sin utgångspunkt i vad han kallar "alla dessa outgrundliga vardagar" som ju sammantaget utgör våra egna, högst personliga kulturarv. Han blandade nära, tung, jordbunden komik med vilda färggranna och vanvettiga tankeexperiment om myter, historia och kulturarv. Statistik, politik och livets mening var några av de ämnen som stod i centrum för reflektionerna.

Lennart Edlund, chef för livsmiljöenheten på Länsstyrelsen på Gotland delgav seminariedeltagarna några erfarenheter från en resa till Palestina under rubriken *"Får jag låna ditt kulturarv?"*. Syftet med resan var att träffa ett antal kollegor vid arkitektbyrån Riwaq och kvalitetsbedöma den inventering de hade gjort av bebyggelse och miljöer inom sina landområden på Västbanken och i Gaza. Materialet skulle utgöra grunden för ett nationellt bevarandeprogram. I uppgiften ingick också en utvärdering av projektets framtida möjligheter och förutsättningarna för en modern skyddslagstiftning i Palestina.

Vid samtalen med Riwaq framkom ganska snart att bevarandearbetet där hade en betydligt djupare innebörd än den som en svensk kulturarvsarbetare var van vid. Tanken var att kulturarv och bevarandeinsatser i verklig mening skulle bidra till att stärka identiteten, sammanhållningen och tron på framtiden. Kulturarvsarbetet framstod som en bland flera livsnödvändiga åtgärder i ett samhälle och en tid där vardagen präglas av våld och växande hopplöshet.

Är nöden och utsattheten också en del av kulturarven – och var går gränserna för vårt uppdrag? Vi ser och vi tom analyserar och förklarar – men skall vi också engagera oss i samhällets orättvisor på annat sätt än tidigare? Kan vi fortsätta vårt kulturarvsarbete utan att politisera och ta ställning vare sig det gäller det vardagliga på hemmaplan eller i de internationella konflikthärdarna? Är det inte just genom att ta ställning och engagera oss som vi tydligare visar kulturarvens betydelse och att vi behövs?

Kortare inlägg

Vid varje seminarium presenterades några kortare inlägg där konkreta projekt av mer regional och lokal karaktär lyftes fram, bl a Sabina Dethorey, Eva Schmekel, Jan Åsberg och Anders Wästfelt.

Sabina Dethorey har arbetat som projektansvarig för Möllevångsgruppen, en ideell boendeförening i Malmö innerstad. Med utgångspunkt från sina personliga erfarenheter och ett mångårigt engagemang i den ideella föreningen Möllevångsgruppen beskrev hon med konkreta exempel likheter och olikheter mellan kulturarvssektorn och den ideella sektorn. Sabina Dethorey framhöll att det är viktigt att alla som arbetar professionellt med platser är uppmärksamma på att varje plats är någons individuella upplevelse av t ex hemkänsla. Det är viktigt att både professionella och, i det här fallet, boende arbetar för att finna gemensamma utgångspunkter när det gäller kulturmiljö och lokalt utvecklingsarbete. Informella kontakter, lyhördhet och gemensamma begreppsdefinitioner är några faktorer som kan underlätta samverkan professionella och ideella krafter sinsemellan.

Eva Schmekel är lantbrukare och politiker, men också aktiv i hembygdsföreningen som står bakom två kulturarvsprojekt i Sörmland. Rosenforsparken i Skogstorp har fått nytt liv och nytt användningsområde och det sovande fornminnet Botvidstjappan har blivit en ny sevärdhet. Allt har kommit på plats genom ett gott samarbete mellan kommuner, hembygdsföreningen och markägare. Det ideella och lokala engagemanget var en förutsättning för att de båda projekten överhuvudtaget skulle startas upp, men betydelsen av andra institutioner var centrala för det fortsatta arbetet. Kommuner, museer och länsstyrelse kan med sin kunskap ofta stötta det lokala engagemanget och se hur projekt kan drivas vidare. Där kan olika parter komplettera varandra. I de två presenterade projekten var engagemang och samarbete har en nyckelfråga.

Jan Åsberg är arkivchef på avdelningen för arkiv och kultur vid Svenska Cellulosa Aktiebolaget (SCA). På seminariet i Sundsvall presenterade han hur ett svenskt, multinationellt företag ser på sitt kulturarv. Hur förvaltar man det arv som inte alltid är självvalt? Är det bara positivt, eller är det kanske en belastning? På SCA ser man tydligt att det är både och. En resurs när det gäller att demonstrera företagets livskraft, anpassningsförmåga och ansvarstagande. Belastningen ser man i det kulturarv som har sitt huvudsakliga värde som allmänna turistmål (byggnadsminnet Galtströms bruk i Sundsvall och Ljungå kapell i Bräcke som båda ägs av SCA), där man anser att företaget och offentliga myndigheter i större utsträckning än hittills borde kunna dela på ansvaret för förvaltning och finansiering, exempelvis i stiftelseform eller liknande.

Anders Wästfelt är dykaren, entreprenören och projektledaren som nu driver Wästergården kulturturism i byn Liden, vid Indalsälven i Västernorrland. Gården utgör idag navet i en verksamhet som involverar både turister och boende i bygden, genom föreläsningar, utflykter, visningar och kurser. Den interna, dyra och krångliga beslutsordningen inom länsstyrelse, landsting och kommun måste förändras, menar Anders Wästfelt. Men han anser också att alla borde skrota Jantelagen och utveckla samarbetet både sinsemellan och med andra. Om kommuner, förvaltningar, lokala föreningar och industrier samlar sig till ett gemensamt utvecklingsprojekt i syfte att samordna Indalens resurser, skapa en identitet, kvalitetssäkra tillgångarna och med långsiktig målmedvetenhet säkra utvecklingen i orterna utmed Indalen, kommer dalgångens kulturarv att stärkas.

Miniseminiarierna

Syftet med miniseminiarierna var att ge utrymme för länen att dela med sig, sprida de erfarenheter som vissa län har gjort till fler samt att diskutera och problematisera kring dessa erfarenheter. För miniseminiarierna ansvarade olika län som redan i förväg fått till uppgift att presentera och fundera kring tre på förhand givna

Den vinner striden om
minnet som vinner
striden om rummet.
Vilken roll har kultur-
arvssektorn att spela
här?

teman. Centrala frågeställningar var bl a: Hur kan vi använda erfarenheterna i diskussionen om vilken roll sektorn skall ha eller kan ha i samhället och på vilket sätt kan vår nya kunskap leda oss vidare?

Från omvärldsanalys till handling

För temat "Från omvärldsanalys till handling" svarade bl a Värmlands, Västmanlands och Västerbottens län. Dessa län har genom olika typer av enkäter valt att undersöka vad omvärlden har för synpunkter på dels de som arbetar med kulturarv, dels på kulturarv generellt. Kommer resultaten att leda till förändrade arbetsformer eller bekräftade det något som redan var känt? På vilket sätt skulle erfarenheterna kunna användas i det fortsatta arbetet?

I *Värmland* valde man att genomföra tre fokusgrupper i syfte att få svar på vilken uppfattning och inställning boende i Värmland har till kulturarvsfrågor.

Spontant ansåg sig fokusgrupperna ha en smal uppfattning av vad kulturarv och kulturmiljö är och trodde sig inte kunna något om ämnet, men med hjälp av varandra kom de ändock fram till att de hade en hel del kunskap. De flesta associerade till gamla byggnader och fysiska platser när de hörde ordet kulturarv, men tänkte även på historia, berättelser och traditioner. Man menade också att det moderna kulturarvet ses som intressant medan relativt få lyfte upp äldre lämningar, såsom arkeologiska.

Boendemiljön är central och samtliga respondenter ansåg att det är viktigt att miljön är estetiskt tilltalande. Man tyckte också att det mångkulturella i samhället är viktigt att framhålla för att komplettera och nyansera den traditionella bilden av Värmland.

Samtliga personer i fokusgrupperna anser att det är viktigt att lyfta fram det lokala och kommunicera kulturarv och kulturmiljöer via vardagliga händelser för att göra det mer tillgängligt för alla. För att höja medvetenheten om kulturarv anser man också att det är angeläget att använda sig av rätt pedagogik för att förmedla kunskaperna. Att kommunicera genom barnen tyckte de var en självklar väg att gå för att långsiktigt göra människor medvetna om området. Däremot tycker man att det är svårt att påverka sin omgivning

eftersom man inte vet till vem man ska vända sig. I undersökningen gjorde man också en jämförelse med den nationella opinionsundersökning som Riksantikvarieämbetet tidigare har genomfört och likheterna var påtagliga. I den nationella studien svarade åtta procent att de är intresserade av att vara med och påverka utvecklingen av sin närmiljö i mycket stor utsträckning. Deltagarna i fokusgrupperna upplevde att det var krävande att vara med och påverka planerade förändringar i närmiljön, men gör det i högre utsträckning om det är något som direkt påverkar dem. Det framkom i fokusgrupperna att man ska beröras för att vilja påverka sin närmiljö. För mer information om Värmlandsfokusgrupps-arbete mejla pernilla.schedin@vermlandsmuseum.se.

Västmanlands läns museum och Länsstyrelsen i Västmanland presenterade sin undersökning som gjorts bland elever i årskurs nio, kallat *Ungdomar k-märker*. Genom projektet har man dels velat få in ungdomarnas generella syn på kulturarv och kulturmiljöer, dels väcka frågor och öka medvetenheten omkring specifika kulturmiljöer. Projektet har varit ett samarbete mellan såväl kulturmiljövårdare som pedagoger och där den interna diskussionen har varit av central betydelse för projektets utveckling. Förarbetet har varit nödvändigt för att skala bort mycket av det fackspråk som kulturmiljövårdarna ofta omger sig med.

En enkät med frågor angående bevarande och ansvar delades ut till eleverna i de klasser man vid senare tillfälle besökte. Uppgiften var helt enkelt att fylla i blanketten utan särskilda förkunskaper. Några dagar senare besökte en kulturmiljövårdare och en pedagog från länsmuseet klassen och diskuterade innehållet, förtydligade begreppen och uppmuntrade till dialog om det som enkäten tog upp. Ambitionen var att agera prestigelöst och acceptera ungdomarnas åsikter på lika villkor som de egna. Hela tiden framhölls att det inte fanns något rätt eller fel. Efter cirka 40 minuter i klassrummet gick man sedan ut till en närliggande "kulturmiljö" och fortsatte diskussionen på plats. Eleverna fick sedan fylla i samma enkät ytterligare en gång och dessutom

motiverna sin egen k- märkning. Svaren visade sig efter besöket vara mycket mer uttömmande och bestämda. Tydligt var att många, precis som i Värmland, framhöll de lokala och de känslomässigt närstående platserna som värda att k-märka, t ex knuttekiosken på torget där man fick första kyssen eller bron mellan Bulten och sporthallen...

Utöver projektrapporten har museet och länsstyrelsen också tänkt göra en skrift med flera av k-märkningarna. Eventuellt skulle man även genom svaren i enkäten hitta områden där länsstyrelsen skulle kunna göra en insats i att förmedla kontakter med hembygdsföreningar på platsen. Ett antal elever har kryssat i att de skulle kunna tänka sig att delta i just hembygdsföreningar. Man har också sett att de frågeställningar och resultat som framkommit i dialogen med ungdomarna också föranleder en intern diskussion om yrkesrollen och dess funktion. Hur ställer vi oss till de förslag på k-märkningarna som ungdomarna föreslår? Är vi villiga att ta dem på allvar? Hur och vad kommunicerar vi egentligen när vi arbetar med målgrupper som vi normalt inte har för vana att samtala med? Skulle vi behöva förändra vårt språkbruk? För mer information om arbetet i Västmanland mejla helen.sjokvist@tvastmanlandsmuseum.se.

I Västerbotten har arbetet med omvärldsanalys riktats mot politiker och företagare i länet, samt till länsmedborgarna genom enkätundersökningar och intervjuer.

Enkätarbetet som var riktat mot länets kommunpolitiker hade som syfte att ta reda på vad de hade för uppfattning om kulturmiljöer och hur kulturarvssektorn arbetar med dessa miljöer. Man försökte också ta reda på vad näringslivet tyckte om detsamma. Svardsdeltagandet var förhållandevis lågt, vilket skulle kunna ses som en signal till den regionala kulturmiljövården att kulturmiljöfrågorna har låg prioritet bland länets kommunpolitiker och företagare. Trots detta gav enkätsvaren många positiva aspekter att ta till sig. Hit hör bl a det goda betyg som både länsstyrelse och museer får, en uttalad vilja till utökat samarbete samt ett engagemang i kulturmiljöfrågor. Särskilt värt att notera är kommun-

representanternas samarbetsvilja gentemot hembygdsföreningarna. Några politiker intervjuades också personligen och de menade att kulturmiljöfrågorna är viktiga för kommunen. Kulturmiljöer och kulturarv ger kommunmedborgarna – inte minst barnen – en grund att stå på, en identitet. Men på grund av bristande resurser är det svårt att i önskvärd omfattning arbeta med kulturmiljöfrågor på kommunal nivå. Av det skälet är det bl a viktigt att ha ett väl fungerande samarbete med den regionala kulturmiljövården. En möjlig väg är att ordna seminarier och kurser, där både politiker och tjänstemän deltar, i syfte att dels höja kompetensen i kommunerna, dels upprätta ett slags nätverk med kommunala "kulturombud". Personalen på länsstyrelsen och museerna anses som kompetenta och lätta att samarbeta med. Det tycks som om att man åtnjuter stort förtroende bland dem man redan samarbetar med. Men hur är det med dem man inte samarbetar med? Hur kan kontakterna förbättras med de kommuner som man inte har etablerat regelbundna kontakter med? Och ska vi nöja oss med att konstatera att näringslivet och kulturmiljövården inte har så många gemensamma nämnare?

Sammanfattningsvis tycks svårigheterna tycks ligga i att omvandla resultaten från enkätundersökningarna till konkreta åtgärder. Generellt visar professionellt genomförda enkätundersökningar att de kan fungera som riktgivare för det fortsatta arbetet. Intressanta skillnader mellan vad de professionella och allmänheten tycker i olika frågeställningar kan många gånger utgöra en bra utgångspunkt för en vidgad dialog både med allmänheten och inom de egna leden. Ofta är intresset för våra frågor stort och vi kan fungera som vägvisare in i ett mer medvetet individuellt "tänk". Störst genomslag tycks detta få i det personliga mötet. Både i den nationella opinionsundersökningen, i Värmland och Västmanland framgick det att människor är intresserade av sin närmiljö, men finner det svårt att engagera sig eftersom man inte vet vart man ska vända sig.

Hur skapar vi en ideologisk diskussion?

Många län har uttryckt svårigheter med att få igång en ideologisk diskussion kring vårt uppdrag, vår verksamhet och våra värderingar. Några län har emellertid satsat på just detta genom seminarier och möten. Hur kan man starta diskussionen och få så många som möjligt engagerade i ett ideologiskt tankearbete? Hur involveras nya grupper (t ex allmänhet, ideella organisationer m fl) i en ideologisk diskussion?

Många verksamheter inom kulturarvssektorn kan nog enas om att våra verksamheter i grunden är komplexa och att olika institutioner har varierande förutsättningar att uppfylla respektive mål och uppdrag. Det kan anses som självklart, men det gör det också svårt att hitta ett entydigt svar på hur man ska gå tillväga för skapa ett klimat för ideologisk diskussion. Ett exempel är diskussionen om antikvariats roll. Vissa förespråkar att antikvarien måste våga stå upp för sina kunskaper, medan andra pekar på nödvändigheten att lyssna av omvärldens synpunkter och inställning för att få gehör för frågorna. Men meningsskiljaktigheterna kanske baseras på uppfattningen att man måste välja det ena eller det andra. I själva verket kan flera uppgifter rymmas i våra olika roller.

Själva ordet kulturarvsidéologi, vad står det egentligen för? Handlar det kanske snarare om att stödja olika typer av diskussioner, istället för att tala om *en* ideologi. I Uppsala, där länsstyrelsen och länsmuseum har haft gemensamma diskussionsseminarier för att diskutera just ideologiska frågor och värderingar, upplevde man att diskussionen kom igång lättare när man ställde en rad frågor såsom t ex: Vad är kulturarvet för mina barn? Vad är kulturarvet för nya svenskar? Finns det en trend att yngre generationer har sämre förankring i kulturarvet i sin närmiljö än äldre generationer? Vad är i så fall de yngre generationernas kulturarv? Vad är kulturarv för yngre människor i storstäder? Är vi förberedda på att hantera sådana nya frågeställningar?

I Sörmland har länsmuseum arbetat mycket med att få till stånd en ideologisk diskussion inom länets kulturarvsinstitutioner. På museet och länsstyrelsen har samtliga anställda bjudits in att definiera skälen till varför var och en arbetade där man gjorde. Man förde sedan diskussioner i grupp kring hur t ex historia används i samhället idag och vilka olika uppdrag museerna och länsstyrelsen har att arbeta med.

Men hur får man egentligen igång den ideologiska diskussionen? Följande råd gavs vid miniseminierna:

- Håll återkommande seminarier om uppdraget kopplat till den konkreta, egna verkligheten på arbetsplatsen.
- Involvera politikerna medvetet, såväl lokalt som på riksnivå genom att bygga vida nätverk som når utanför både den vedertagna kultursfären och de ofta redan involverade kulturpolitikerna.
- Bilda allianser med olika parter och våga nå utanför den ordinarie verksamheten när en ideologisk diskussion ska föras för att ge utrymme för andras perspektiv än de egna.
- Arbeta för att hitta en nivå i diskussionen som känns gemensam för personalen, t ex en utvärderingsprocess som form för diskussionen.
- Tydliggör syftet med ett fördjupat samtal med hjälp av konkreta motiveringar. Om syftet är att stärka medborgarbegreppet och öka medborgarnas ansvar i samhället så måste t ex gränserna diskuteras för var det gemensamma ansvarstagandet går.

I flera av miniseminierna uttrycks svårigheter att, på hemmaplan, komma igång med en mer ideologisk diskussion. Ändå är detta vad många anser saknas i det dagliga arbetet; ett kontinuerligt reflekterande samtal om mer djuplodande frågeställningar gällande uppdrag, roller, verksamhet mm. Tidsbristen anges ofta som ett skäl, och självfallet är det inte en helt oviktig faktor. Av den anledningen kan det vara lämpligt att skapa utrymme och ge ett tydligt mandat för att diskutera frågorna på

arbetstid. Ett stöd kan också vara att, som i Uppsalas fall, bjuda in personer som ger ett mer eller mindre provocerande bidrag för att på så sätt få igång diskussionen.

Kommunernas roll i kulturarvsarbetet – önskemål och vilja?

Flera län har fokuserat sitt *Agenda kulturarvsarbete* kring diskussionen om hur kommunerna kan göras mer delaktiga i arbetet med kulturmiljö och kulturarv. Under denna seminarierubrik presenterade därför ett antal län hur man har gått tillväga i arbetet med att nå kommunerna. Vilket gensvar har man fått? Vilka önskemål har kommunerna? Vad krävs för att utveckla samarbetet? Vilka konsekvenser får ett större kommunalt ansvar för vår sektor?

I samtliga diskussioner lyfts kommunerna fram som allt mer viktiga aktörer både i det vidare kulturarvsarbetet som i kulturmiljöarbetet. Kommunal delaktighet efterlyses, men med det följer också en rad frågeställningar som berör frågan om en i kommunerna utökad antikvarisk kompetens. Flera från den kommunala sidan menade att det är bättre om kommunerna köper kompetensen från länsmuseum vilka bör kunna förmedla olika specialister beroende på ärendets art. Gränserna måste prövas för vilken typ av myndighetsutövning kommunerna kan komma att få och vilka styrmedel som i takt med det bör utvecklas. Ingen kommun är den andra lik vilket centrala myndigheter måste lära sig varför en förbättrad kommunikationen mellan länsmuseum/länsstyrelse och kommun bör prioriteras.

I *Stockholms län* har man genomfört en enkätundersökning i länets kommuner i syfte att ta reda på hur det kulturvårdande arbetet i kommunerna uppfattades. Cirka 72 procent av de tillfrågade kommunerna svarade på enkäten. Den visade bl a att kommunerna efterfrågar kompetens, underlag, information och lagstiftning.

Det som ofta anges som avgörande för hur frågor som rör kulturmiljö och kulturarv behandlas i kommunen är den bristande kompetensen i den egna organisationen. Många uttrycker vikten av att ha en egen kommunantikvarie eller att den antikvariska kompetensen är placerad så nära politiker och planerare som

möjligt, dels för att kunna komma in i arbetet på ett tidigt stadium, dels för att aktivt föra en dialog med politikerna.

Flera kommuner uttryckte önskemål om att få ta del av mer lättillgängligt och sammanfattande faktaunderlag baserade på de inventeringar och undersökningar som redan finns för kommunen. För att bli verkligt användbara måste faktaunderlagen kunna översätta de allmänna kulturhistoriska värdena till konkreta karaktärsdrag och göra dessa begripliga för berörda parter i t ex planeringsprocesser.

Flera kommuner efterlyser mer information från kulturarvsorganisationerna. Man ser gärna mer av riktad information till skolor och allmänhet för att bättre kunna förankra kulturvårdens mål, men också för att involvera allmänheten i direkt mening. På tjänstemannanivå vill man även gärna ha informationsmaterial som är direkt riktad till de politiker som fattar de yttersta besluten vad gäller kulturmiljö och kulturarv.

Många uttrycker en kritik som gäller plan- och bygglagens svaghet vid exempelvis överprövning, bygglovsplikt utanför detaljplanlagt område, otydligt skydd av riksintresseområde etc och ställer krav på en hårdare och tydligare lagstiftning. Man ser att lagstiftningen blir extra viktig i situationer när resurserna tryter och antikvarisk kompetens saknas. När den kulturvårdande argumentationen inte biter framstår lagstiftningen som den sista utvägen.

I diskussionerna som berörde kommunernas roller så återkom flera grupper till just ovanstående punkter och behovet av att mer målinriktat diskutera frågor som rör ansvarsfördelning, utbildning av politiker, lagstiftning och stödfunktioner. Inte minst efterlyses en ökad förståelsen för det regelverk som styr kommunerna.

En mer kommunikativ dialog, att lyssna in samt verka för ett strategiskt tänkande både på politiker- och tjänstemannanivå ser samtliga grupper som centralt i det framtida utvecklingsarbetet. På de nationella seminarierna deltog representanter från kommunal verksamhet, men tydligt är att denna diskussion i ännu högre grad måste föras tillsammans med de parter som det berör – kommunerna. Stockholms undersökning kan utgöra en

betydelsefull utgångspunkt för ett fortsatt samtal präglad av ömsesidig respekt för de skiftande förutsättningar som de olika aktörerna har inom den kulturvårdande fältet.

Gruppdiskussioner

Gruppdiskussionerna var vid varje seminarietillfälle fördelade på fyra pass varav det sista hade karaktären av ett "uppsamlingsheat". Varje grupp hade en på förhand utsedd ordförande som lotsade gruppen genom de olika frågeställningarna. Alla grupper diskuterade samma frågor.

Vilka olika aktörer kan komma att verka inom det framtida kulturvårdande fältet?

Förenklat skulle man kunna säga att alla som är intresserade av att ta del av arbetet som rör kulturarv och kulturmiljö utgör en potentiell aktör inom området. Om man tittar på huvudtendenser i de inkomna svaren så kan man emellertid lista politiker, kommuner, hembygdsföreningar, byalag, skolan (barn- och ungdomsföreningar), media (t ex Antikrundan, Sommatorpet), fastighetsägare, allmänheten, kulturvårdande debattörer och berättare, kulturturism, näringslivet, befintliga institutioner, natur- och miljöskyddsföreningar och invandrargrupper. Alla dessa kategorier återkommer i flertalet diskussioner och kan ses som grupper som på ett eller annat sätt skulle kunna få ett större, eget eller avgörande professionellt ansvar i framtiden.

Påtagligt är att de allra flesta av de listade aktörer utgör grupper som redan idag syns i varierande grad inom kulturarvsfältet. I förlängningen blir det därför intressant att diskutera i vilken grad och på vilket sätt grupperna skulle kunna integreras *mer* i kulturarvsarbetet om det är vår reella önskan? Vårt att notera är att endast en av sammanlagt arton grupper nämner att kyrkan är en aktör att räkna med i det framtida arbetet. EU omnämns lika sällan och internationella organ i övrigt tas överhuvudtaget inte upp som framtida aktörer. Vilka är det som saknas?

Vilka roller kan dessa aktörer ha i det framtida kulturarvsarbetet?

De allra flesta grupperna har svarat att rollerna *inom* sektorn måste klaras ut innan man kan definiera vilka eventuella roller *andra* aktörer kan komma att få i ett framtida kulturarvsarbetet. Ett experiment skulle annars vara att vända på tankemönstret – att se hur *andra* aktörer kan komma att verka i framtiden för att *sedan* definiera rollerna *inom* sektorn. Vad betyder egentligen portalparagrafen i Kulturminneslagen för hur vi kan komma att organisera oss i framtiden? Om nu ansvaret ska delas av alla?

De flesta seminariedeltagarna vill få till stånd en mer öppen attityd inom kulturarvssektorn för att diskutera just roll- och ansvarsfördelning. Man vill generellt förhålla sig flexibelt till samarbete med allmänheten i form av t ex ideella föreningar.

Decentralisering av beslut i kulturarvsfrågor föreslås och kommunerna förväntas kunna ta ett större ansvar så länge professionaliteten tryggas. På vilket sätt kan vi i så fall stötta kommunerna i att utveckla arbetet? De förslag som lyfts fram är att länsstyrelser och läns museer i framtiden arbetar mer rådgivande, informerande, reflekterade samt expertorienterad roll medan kommunerna i högre grad bildar nätverk och skapar kontakter.

Kurser, informations- och erfarenhetsutbyte är betydelsefullt enligt de allra flesta. Att utbilda lärare som kan föra vidare sin kunskap och exempelvis bjuda in fastighetsförvaltare och byggbolag till samtal om restaureringspraktiska frågor skulle öka intresset och förståelsen. Ett par grupper har diskuterat att man bör uppmuntra entreprenörer att i högre grad bruka kulturmiljöer och samverka med näringsliv bör ses som en självklar del av vårt arbete.

Av gruppsvaren att döma så tycks det vara svårt att diskutera andra roller i det framtida kulturarvsarbetet så länge vi inte har tydliggjort våra egna. Frågan är dock om vi är beredda att inom vissa områden faktiskt ta ett par steg tillbaka till förmån för en annan institution, kommun eller organisation? Kanske är det så att vi borde våga uttrycka mer radikala åsikter som i grunden ifrågasätter den nuvarande uppdelningen på lokal, regional och

Om kulturarv är ett sätt att se
– vilka perspektiv kan då få
utrymme? Och om kulturarv
är ett sätt att minnas – vilka
historier ska då berättas?
Vågar vi stå för ett budskap
som inte är "gott" - och vem
avgör i så fall det?

nationell nivå för att underlätta andra aktörers utrymme? Är det så att diskussionen om roll och ansvar ständigt återkommer för att den är oupphörligt aktuell eller för att frågan aldrig har blivit löst?

Vilken roll kan de professionellt verksamma ha i framtiden, och vilka roller kan komma att bli mindre viktiga?

Öppenhet och vidsynthet är ledord även i svaren på denna fråga. Kulturarvssektorn måste våga släppa sitt revirtänkande och samverka med aktörer utanför sektorn är en paroll som ständigt lyfts fram. Många grupper uttrycker att de professionella inom kulturarvsområdet i framtiden bör ta en mer aktiv plats i samhällsdebatten, ha en rådgivande, (ut)bildande och stödjande roll, slå vakt om de svaga med beaktande av genus/etnicitet/klass/generation samt fungera som samordnare och nätverksbyggare.

Vid samtliga seminarier lyftes den förändrade yrkesrollen i termer av en förskjutning från "polis till vägvisare", som en grupp uttryckte det. Om detta är många eniga, men diskussionen om vilka konsekvenser det får för vårt arbete är det färre som formulerar. Flera grupper tar upp frågan om expertrollen och dess förmodade förändrade karaktär, att tex fungera som just vägvisare till olika kunskapskällor. I linje med detta efterlyser också flera grupper en mer professionaliserad utbildningsväg där antikvarier ges en möjlighet att utvecklas till i att bli rådgivare och utbildare inom sina respektive fält, som ett komplement till den mer expertorienterade rollen. Som grupp bör de professionella agera bollplank, vara en kanalisering sektor och en kunskapsbank. Ingen grupp har tagit upp myndighetsrollen, vilket är anmärkningsvärt. Är den så självklar att den inte behöver diskuteras, behövs den inte längre eller ska den flyttas till den kommunala nivån?

Hur kan samverkan ske?

Det övergripande svaret på ovanstående fråga tycks vara nätverksbyggande. Vikten av ett samverkansarbete mellan institutioner som länsstyrelser, museer, universitet och högskolor m fl framhålls hela tiden. I denna samverkan efterfrågas en ömsesidig respekt för respektive aktörs kunskapsområde.

Det ses som viktigt att undvika dubbelarbete, tex att länsstyrelse och länsmuseum utför liknande rutinundersökningar inom arkeologi och kulturmiljövård. Många hänvisar till tillfällen då både läns-museet och länsstyrelsen handlägger samma ärende parallellt utan att veta om att den andre gör det.

Generellt redovisar grupperna tämligen traditionella svar på hur samverkan och nätverksbyggande kan ske. Kanske kan det bero på att man ofta inte ser det egna nätverksbyggandet som just sådant utan mer som en del av de vardagliga arbetsuppgifterna, eller att det faktiskt tar tid. Som inspiration till andra former av nätverksbyggande kan det därför vara värdefullt att se hur andra sektorer har arbetat med samverkan.

Hur kan arbetet med den ideologiska diskussionen bedrivas runt om i landet?

I ett första steg måste vi visa på de *olika* ideologiska frågeställningar som är intressanta för kulturarvsfältet att lyfta upp till diskussion, vilket Peter Aronsson poängterar i sin text (se sid 68). Därefter kan vi förmedla dessa till en bredare allmänhet och riktade grupper såsom media, politiker m fl. Genom att ställa de intressanta frågorna och utgå från konkreta exempel har vi möjlighet att fånga in de ideologiska diskussioner som väcker engagemang och vilja och som kan ge ett mer teoretiskt kulturarvsbegrepp en praktisk förankring. I detta avseende menar några grupper att det är viktigt att inte rygga för att ta upp även det som upplevs som svårt. Om kulturarv är ett sätt att se – vilka perspektiv kan då få utrymme? Och om kulturarv är ett sätt att minnas – vilka historier ska då berättas? Vågar vi stå för ett budskap som inte är "gott" – och vem avgör i så fall det?

Det är också enligt flertalet svar viktigt att man tar kritiken mot sektorn från övriga samhället på allvar och det finns en lyhördhet inför andra pågående diskussioner i samhället. Flera vill ta reda på vad kulturarv betyder för allmänheten och varför det är en samhällsuppgift. Många ser också betydelsen av att skapa bra kanaler och förutsättningar för ideella organisationer att medverka i det professionella arbetet och få stöd där det behövs. Det går inte att skapa engagemang, men dörrarna skall vara öppna.

Hur gör vi så många som möjligt delaktiga?

Som nämnts tidigare anser de allra flesta att det är viktigt att delta i aktuell samhällsdebatt, att vara konkret uppsökande i sin verksamhet och att vara pådrivare. Att delta i samhällsplanering på ett tidigt stadium och släppa in fler volontärer är också ett vanligt svar.

Man måste stärka marknadsföringstänkandet för att få uppmärksamhet och finna nya kanaler till det latent intresse som finns på gräsrotsnivå, t ex via TV. Men för att kunna stärka ett marknadsföringstänkande måste man definiera målgrupperna – att ha "alla" som målgrupp är otydligt och svårbearbetat. Genom att avgränsa våra olika respektive målgrupper är det lättare att välja ett budskap som ska kommuniceras samt med vilken kanal. Varje målgrupp eller intressent bör sedan markeras med en prioriteringsgrad som anger målsättningen för samarbetet.

En grupp anger att professionella inom kulturarvsområdet måste ta ett ökat ansvar genom att våga möta och utsätta sig för mer besvärande situationer, t ex när det gäller att förklara varför en by inte är av riksintresse ur kulturmiljösynpunkt. En annan grupp föreslår det bör finnas ambassadörer för kulturarvsarbetet, personer som kan fungera som lobbyister till företag, hyresgästföreningar, idrottsföreningar. Endast två grupper nämner de "nya" svenskarna som aktörer att involvera i en diskussion om kulturarv, trots att denna heterogena grupp kan bidra med många nya tankegångar och andra perspektiv. Vad beror det på?

Hur kan programförklaringen användas och vad kan den innehålla för att bli riktigt bra?

Vid samtliga seminarier togs frågan upp om meningen med att endast ha en gemensam programförklaring. Efter gruppdiskussionerna i grupperna ansåg många att det finns ett behov av att programförklaringen skall fungera på flera plan, dels som ett internt verktyg för verksamheten inom kulturarvssektorn, dels som ett slagkraftigt dokument som vänder sig till politiker och andra beslutsfattare och slutligen även ett material som väcker intresse hos allmänheten. Det senare skulle också kunna utgöras av en större kampanj, såsom t ex ett kulturarvsår.

En intern programförklaring avsedd för kulturarvssektorn bör vara möjlig att förändra i takt med att diskussionerna förändras. Genom *Agenda kulturarv* har en process startat som kommer leva efter det att projektet formellt är avslutat vilket bör synliggöras i programförklaringen. Programförklaringen bör stimulera till att fortsätta ställa frågor och behålla den reflekterande processen. Ett av *Agenda kulturarvs* mål är just att finna former för fortlöpande utveckling av värderingsmetoder och arbetssätt. Vidare bör roll- och ansvarsfrågan behandlas. Programförklaringen ska också presentera en operativ målbeskrivning med en konkret handlingsplan som tydliggör hur målen ska uppnås.

En programförklaring riktad mot politiker föreslås ha formen som en handbok, som en hjälp för redan initierade "kulturarvspolitiker" att använda sig av i diskussionen med t ex andra politiker utanför kulturområdet. Dokumentet ska presentera en tydlig bild av vilka de olika aktörerna är inom kulturarvsfältet, en begreppsbeskrivning samt ett antal värderingar som det råder samstämmighet kring. Den ska vara lättillgänglig, slagkraftig och ge motiv för frågorna och dess betydelse.

En mer publik programförklaring bör inbjuda till egen personlig reflektion om kulturarv och historia och där berättelser används som utgångspunkt. En grupp föreslog att, liksom Svenska kyrkan, distribuera "En liten bok om tro" till hela Sveriges befolkning men självfallet då om kulturarv.

Gemensamt för samtliga tre ovan skisserade målgruppsanpassade programförklaringar, är att dokumentet/dokumenterna bör ha en positiv ton och ett enkelt språk. Begreppen kulturarv och kulturmiljö bör definieras så att det tydligt framgår vad vi menar när vi använder oss av orden.

Från seminariernas slutdiskussionerna

Slutdiskussionerna vid de nationella seminarierna rymde i många delar även det som diskuterades i grupperna och som redovisats ovan. Några frågeställningar som lyftes särskilt vid just slutdiskussionerna var också:

Helhetsperspektiv. Trots ett uppenbart närmande de olika kultur- arvsinstitutionerna emellan så uttrycker flera att vi fortfarande saknar en helhetssyn i arbetet med kulturarvsfrågor, att vi gemensamt ansvarar för att flera perspektiv får komma till uttryck, tex i samarbete med naturvården. Här finns stor erfarenhet att hämta från exempelvis Agenda 21 arbetet.

Universitet och högskolor. Påtagligt frånvarande i diskussionerna är också samverkan med universiteten och högskolorna och det uttrycks ett behov av att bredda kontaktytorna. Även om många efterlyser en utökad samverkan med dessa parter tycks formerna för att mötas vara begränsade. Det privata näringslivet är ytterligare en grupp som man i högre grad vill bjuda in till diskussion och hitta samverkansformer med.

Ställningstagande och profilering. Att våga ta ställning, att sätta ner fötterna, att profilera oss är kommentarer som uttrycks vid varje seminarium och som också var uppe till diskussion på *Agenda kulturarvs* upptaktsseminarium i april 2001. Medvetenheten om att detta tycks vara given, men det är svårare att konkret komma fram till hur det kan se ut i praktiken. I hög grad handlar det om att börja formulera verktygen för hur vi når målet och vilket budskap som skall framföras i olika sammanhang. De flesta verksamma inom kulturarvsområdet ser ju kunskapen om historien som en självklar potential och möjlighet, nu är det dags att formulera argumenten för andra.

Gränsöverskridande möten. Den i samhället rådande demokratiseringsprocessen gör att vi kommer att behöva släppa på sektorsynen och bjuda in till samtal på ett mer ödmjukt sätt än tidigare. "Vi-och-dem-perspektivet" upplevs som förlegat. Flera ser istället hur våra olika kompetenser kan komplettera och berika varandra vilket bör genomsyra våra olika arbetsprocesser på ett tydligare sätt. Behovet av att träffas över våra olika kompetensområden

tycks vara oerhört stort och där är det enkelt att föregå med gott exempel genom att själv bjuda in andra till diskussion.

Mandat för frågorna. Det är också viktigt att det pågående och nydanande tankesätt som det ges uttryck för på seminarierna fångas upp och tas på allvar av tex ledningsgrupper. Det bör synliggöras i verksamhetsplaneringen på ett tydligare sätt, menar flera deltagare. Hur stöds ett kritiskt tänkande och reflektion i det dagliga arbetet, ges det tillräckligt med tid och utrymme?

Projektgruppens funderingar

Tiden och samhället förändras ju som bekant ständigt. Det påverkar kulturarvsvärderingar och historiebruk och därmed kulturarvsinstitutionernas arbete. Det faktum att kulturarvens roll i samhället förändras i takt med tiden kräver kontinuerlig omprövning av mål och verksamhet. Det ställer krav på att kulturarvsinstitutionerna inte bara verkar för kommande generationer utan också visar på sin relevans i nuet och för de som lever idag.

Att skapa förutsättningar för att göra nuläges- och omvärlds- analys till en del av verksamheten hjälper oss att snabbare upptäcka aktuella frågor och intresserade samarbetspartners. Genom nätverk och samarbete skapar vi utrymme för att få inspiration och nya perspektiv som berikar det egna arbetet. Inom ramen för *Agenda kulturarv* har vi möjlighet att pröva idéer som kan komma att förändra kulturarvsområdet och kulturmiljö- vårdens arbete. Självskapad förändring innebär både positiv utveckling och att ha kontroll över vår verksamhets framtid. Om vi själva skapar en stegvis förändring kommer den att stimulera verksamheten och göra den mer dynamisk.

I en situation fylld av ovisshet är ett sätt att nå visshet att ställa frågor. Vid *Agenda kulturarvs* nationella seminarier ställdes fler frågor än vad som besvarades, vilket är typiskt för ett arbete som fortfarande söker sin väg framåt och där inga givna svar ännu finns. Ur det samlade materialet från de nationella seminarierna framgår också den reella utmaning det är att driva och engagera sig i ett långsiktigt, visionärt tänkande och förändringsarbete. Och betydelsen av att ledning och chefer prioriterar och stöttar arbetet.

Ett omätligt behov av att träffas över organisationsgränserna för att diskutera inriktning, roller och uppdrag tycks finnas. Men trots den glädje som uttryck över att träffas och få tillfälle och få nya perspektiv är det svårt att våga tänka i riktigt nya banor och ta ut rejäla svängar som tangerar ett tillstånd och en verksamhet som inte ännu existerar. Även om diskussionerna rör sig i trakterna av det arbete vi bedriver idag och de grupper vi redan samverkar med är dock basverksamhet anmärkningsvärt frånvarande i diskussionerna. Var är arkeologin, samlingarna, fornvården och myndighetsutövning? Kanske vittnar detta bara om lusten och behovet av att förändra och pröva nytt utan att ta de svåra prioriteringsbesluten. Är vi fast i det som Sverker Sörlin kallar ett additivt kulturarvsarbete? En verksamhet som breddas hela tiden, men som aldrig hakar av någonting. Vi får inte glömma att sätta våra visioner för framtiden i relation till vad vi redan gör och vilka konsekvenser en kursändring får för det vi fyller vår verksamhet med idag.

De deltagare som inte kom från de projektbärande organisationerna – läns museer, länsstyrelser eller RAÄ – uppskattade möjligheten att få vara med i diskussionen och den lyhörddhet som visades inför andras perspektiv. Detta är en fantastisk chans, men det ställer också krav på oss att fånga upp och ta ansvar för den öppenhet och flexibilitet som nu kommuniceras. Det skapar högt ställda förväntningar på vad *Agenda kulturarv* kommer att resultera i både hos personalen och hos våra avnämare.

Eller som Sabina Dethorey uttryckte: "För att få någonting gjort måste man göra det". Maria Jansén, projektledare för *Agenda kulturarv*, avslutade seminarierna med att påminna om att förändringen börjar med de små steg som vi själva kan ta i vår dagliga verksamhet. Genom reflektion kring alla de vardaliga avvägningar och beslut, bemötanden och prioriteringar, som vi gör tillsammans med kollegor och personer från andra områden. De stora stegen som vi tar tillsammans tar längre tid om målet är att förändra styrmedel eller ansvarsfördelning.

Och kanske behöver också de stora förändringarna tillåtas att ta tid. Gång på gång tas roll- och ansvarsfördelningsfrågan upp

till diskussion och vikten av att treklövern läns museer, länsstyrelser och RAÄ en gång för alla gör upp. Kommunerna rör sig i kulisserna, men det är fortfarande "vi" som först ska göra upp rollerna. Parallellt lyfts det ökande medborgarinflyndet, de ideella krafterna och det egna ansvaret upp som de viktigaste framtidsfrågorna. Är det då rätt väg att börja inifrån för att lösa roll- och ansvarsfördelningen?

Det är dags att ta nästa steg i *Agenda kulturarvsarbetet* och diskutera vilken betydelse kulturarvet har i samhället på de arenor vi inte agerar och vilka våra huvudsakliga arbetsuppgifter som offentliga kulturarvsinstitutioner bör vara. Vilka områden som skall prioriteras och vilka förändringar som bör göras.

Rapporten har sammanställts av Sophie Nyman, projekt-samordnare för Agenda kulturarv med utgångspunkt från de anteckningar som lämnats in från miniseminarier, grupp-diskussioner samt projektgruppens egna anteckningar från seminarierna. För de avslutande funderingarna står Maria Jansén, projektledare och Sophie Nyman gemensamt.

I Agenda kulturarvs samordningsgrupp ingår representanter för:
Länsmuseernas samarbetsråd, Länsstyrelserna, Riksantikvarieämbetet.
Till gruppen är även Svenska Kommunförbundet och Statens kulturråd knutna.

Tryck: PP-print, Stockholm 2003

Form: Massa Confusa

Copyright: Agenda kulturarv och Riksantikvarieämbetet

ISSN 1651-4122